

Cikkmásolatküldés felsőfokon: CISTI, BLDSC, subito

A MATARKA tartalomjegyzék-adatbázis és –szolgáltatás¹ 2002 óta működik. 2007 februárjában az adatbázis alapján és közvetítésével cikkmásolatküldés indult az Országos Széchényi Könyvtár Olvasó- és Tájékoztató Szolgálat Reprográfiai Csoportjával együttműködve. Felmerült a kérdés: külföldön hogyan működnek a hasonló dokumentumküldő szolgáltatások? Három nagy cikkmásolatküldéssel is foglalkozó intézmény megvizsgálására került sor: British Library Document Supply Centre (könyvtárközi kölcsönzést is folytat), CISTI: Canada Institute for Scientific and Technical Information (egyéb tevékenységei: információkeresés, könyvkiadás stb.), és subito: Dokumente aus Bibliotheken e. V. (könyvfejezeteket is küld). A cikk azonban csak a folyóiratokból történő cikkmásolatküldésre összpontosít – itt is különös hangsúllyal a szerzői jogi kérdésekre és a megvalósítás módjára.

DRM (Digital Rights Management) digitális jogkezelés, avagy digitális jogosultságkezelés

Mielőtt a három dokumentumszolgáltatót bemutatnánk, először röviden tisztázzuk a DRM fogalmát, mert a digitális jogkezelés komoly szerepet játszik az elektronikus dokumentumküldésben. Hosszas magyarázatra nincs szükség, mert a TMT-ben már többször volt róla szó, pl. 53. köt. 10. sz. 2006. p. 447–458. A német Wikipédia szűkebb definíciója a digitális jogkezelő rendszerre: A digitális információk elektronikus védelmi mechanizmusait DRM rendszereknek nevezik. Ezek lehetővé teszik a digitális információk tisztán átalánydíjas megfizetésén túl az egyedi engedélyezést/elszámolást a használat gyakorisága, időtartama és mennyisége szerint. Ezzel a korlátlan használat megszüntethető, másrészt olyan online kéréseken alapuló üzleti modellek válnak lehetővé, amelyeket régebben nem lehetett megvalósítani.

CISTI

Rövid áttekintés, gyűjtemény

A Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Intézet (Canada Institute for Scientific and Technical Information = CISTI, 1. ábra) a világ egyik legnagyobb információsztolgáltató intézménye az élet-, természet- és műszaki tudományok területén. Foglalkozik folyóiratcikkek másolatainak küldésével, irodalomkutatással, szakértők közvetí-

tésével. Székhelye Ottawában van, gyűjteménye a felsorolt területeken egyike a legátfogóbbaknak. A CISTI-nek saját kiadója is van, amely 15 nemzetközi folyóiratot, könyveket és konferenciaköteteket ad ki. 75 éve Kanadában a Nemzeti Kutatási Tanács (National Research Council) könyvtáraként kezdte működését, 1957-ben lett Nemzeti Tudományos Könyvtár (National Science Library). 1974-ben ismét megváltoztatta a nevét, ekkor lett belőle CISTI, ezzel tükrözve azt a tényt, hogy szolgáltatások széles körét nyújtja, szerepe folyamatosan növekedik az elektronikus információs termékek és szolgáltatások piacán.

1. ábra A CISTI honlapjának fejléce

A CISTI gyűjteményét jellemző legfontosabb adatok:

- több mint 50 000 különböző folyóiratcím,
- több mint 800 000 könyv, konferenciakiadvány és műszaki jelentés,

¹ A MATARKA szolgáltatás elérési címe: <http://www.matarka.hu>

- 2 millió műszaki jelentés mikrofilmlapon az egész világról,
- folyóiratok a világ vezető tudományos kiadótól (*Elsevier, Springer-Verlag* és mások),
- minden nyelv és minden ország, ahol tudományos/műszaki kiadványok megjelennek,
- folyóiratait a legnagyobb tudományos és orvosi adatbázisok indexelik.

A CISTI egyedi specialitása a konferencia-kiadványok gyűjteménye. Az új információk gyakran tudományos konferenciák kiadványaiban találhatók. A CISTI külön figyelmet fordít a konferencia-kiadványok felkutatására, megvételére és katalógizálására. Ennek következtében a CISTI konferencia-kiadvány-gyűjteménye a világon egyike a legjobbakkal.

Szolgáltatnak saját gyűjteményükből, a *Canadian Agriculture Library (CAL)* gyűjteményéből, és partneri kapcsolataiknak megfelelően sok könyvtárral, kiadóval és egyéb gyűjteménnyel működnek együtt.

Hogyan működik a szolgáltatás?

Megrendelések továbbítása

A megrendelő kérését mind hagyományos módszerekkel (telefon, fax, levél), mind elektronikus úton továbbíthatja (webes űrlap kitöltése, formátált e-mail, katalógusból indulva stb.).

Teljesítések módjai

A megrendelő négy szállítási mód közül választhat:

- Ariel (integrált dokumentumkezelő rendszer),
- biztonságos számítógépes továbbítás (*Secure Desktop Delivery = SDD*),
- fax,
- futár – éjszaka a legnagyobb kanadai városokba és 2 napon belül bárhova a világon.

Szolgáltatási szintek

A közvetlen szolgáltatás (Direct Service) keretében a CISTI a saját, a CAL és az ázsiai partnerek gyűjteményéből 90%-ban 24 órán belül, a bővített dokumentumküldő szolgáltatás (Extended Supply Service) keretében pedig bárhonnán a világról beszerzi a kívánt dokumentumot, és erre az esetek többségében 72 órán belül képes.

SDD és IntelliDoc

Az SDD weben keresztül zajlik, ezért a többi továbbítási mód problémái kiküszöbölhetők: például a rossz faxminőség, tűzfalak, e-mailszerver korlátai. A CISTI webes dokumentumküldő szolgáltatását úgy tervezték meg, hogy kielégítse az ügyfelek szükségleteit, de ugyanakkor a jogtulajdonosok érdekeit is védje, vagyis megakadályozza a másolást, a továbbítást és a dokumentum tárolását (DRM).

A folyamat lépései:

- az IntelliDoc-ba beszkenneklik a dokumentumot;
- a dokumentumot a CISTI webszerverére továbbítják;
- a megrendelő kap egy e-mailt, amely tartalmazza a dokumentum bibliográfiai adatait és egy ugrópontot a dokumentumhoz;
- a megrendelő egyszerűen rákattint az ugrópont-ra, hogy megnézhesse a dokumentumot, minden dokumentumot *csak egyszer* tud megnézni és *csak egyszer* tud kinyomtatni;
- az SDD felhasználóknak le kell tölteniük és telepíteniük az SDD plug-int (a böngészőbe beépülő modult) a megrendelt dokumentumok megtekintéséhez; erre a műveletre csak egyszer van szükség;
- probléma esetén segít a CISTI ügyfélszolgálat;
- a felhasználó minden megrendelt dokumentumnál kap egy e-mailt, de arra is lehetősége van, hogy megnézze a megrendelt dokumentumok listáját.

Az IntelliDoc, a CISTI integrált dokumentumküldő rendszere nagymennyiségű dokumentum nagysebességű küldésére képes. Jellemzői:

- különböző formátumú kéréseket is elfogad,
- felismeri az ügyfelet,
- tudja, hol van a dokumentum,
- a dokumentumot a megrendelő által kívánt formátumra konvertálja,
- a dokumentumot továbbítja az ügyfélnek,
- kinyomtatja a dokumentumot az ügyfélnek,
- számláz az ügyfélnek,
- kirója a szerzői jogdíjat, ha az jogos,
- értesíti a kiadót vagy szerzői jogkezelő hivatalát a szerzői jogi tevékenységről,
- nyomon követi a megrendelést a küldési folyamat bármely szakaszában,
- statisztikát szolgáltat a dokumentumküldő szolgáltatás további fejlesztése érdekében.

A szkenneléskor létrehozott fájlok TIFFB (tagged image file format type B) formátumúak, a CCITT Group IV szabvány ajánlásai szerint vannak tömörítve, felbontásuk 300 dpi. Általában egy oldal 130 KB tárolóhelyet igényel. Ha az oldal képet vagy ábrát tartalmaz, akkor természetesen a fájl méret növekszik. Minden dokumentumhoz tartozik egy 40 KB-os fedőlap, amely tartalmazza a megrendelő által megadott adatokat.

Pay Per Article

A CISTI legújabb szolgáltatása a cikkekenkénti fizetés (Pay Per Article). A megrendelőnek nem kell előzetesen regisztrálnia, keresést végezhet, és hitelkártyával fizeti ki a kiválasztott cikkeket. A CISTI ezt a szolgáltatást 24 órán belül teljesíti nyomtatott folyóiratok esetében, elektronikus dokumentumoknál azonnal lehetővé teszi az elérést. A cikkek egységesen 12 kanadai dollárba kerülnek, plusz a kiadói jogdíjak és az alkalmazandó adók. A felhasználó hitelkártyával fizet, és megerősítő visszajelzést kap, mielőtt a CISTI-hez a befizetése eljutott. A Pay Per Article használatához is telepíteni kell a CISTI plug-int. Mindegyik cikk csak egyszer tekinthető meg és nyomtatható ki.

Szerzői jog

A CISTI dokumentumküldő szolgáltatása által kiadott minden másolat szerzői jogilag tisztázott. A CISTI kiadó is, online szolgáltató is és dokumentumküldő is egyben, ezért a szerzői jogot az információ teljes életciklusában tiszteletben tartja. A szerzőkkel és kiadókkal szerződése van, amely felhatalmazza arra, hogy akár saját gyűjteményéből, akár más forrásból szolgáltatson. Olyan jogkezelő rendszert tart fenn, amely garantálja a szerzői jog pontos és aktuális alkalmazását.

A *szolgáltatás típusától* és az *ügyfél lakóhelyétől* függően szerzői jogdíj fizetendő a szolgáltatás díja mellett. A CISTI Direct Service és Custom Services által kiadott másolatokat az *Access Copyright*, a *COPIBEC* és az *US Copyright Clearance Center* jogkezelő intézményekkel és közvetlenül a kiadók-
kal kötött szerzői jogdíjmegállapodások fedik le:

- Access Copyright: the Canadian Copyright Licensing Agency – Toronto, Ontario, (<http://www.accesscopyright.ca>) – kanadai copyright-licencekkel foglalkozó ügynökség.

- COPIBEC, Montréal (Québec) (<http://www.copibec.qc.ca>) – A Quebecben publikáló 850 könyv- és folyóirat-kiadó, és 16 500 szerző közös jogkezelő szervezete.
- Copyright Clearance Center, Inc., Danvers, MA, USA (<http://www.copyright.com>) – USA-beli szerzői jogkezelő központ.

A CISTI ügyfelei

Kanadai ügyfelek

A mentességet élvező kanadai ügyfelek csak néhány kiadó esetében fizetnek szerzői jogdíjat, vagy akkor, ha a dokumentumokat SDD keretében kapják. A mentességet nem élvező kanadai ügyfeleknek a legtöbb dokumentum esetében meg kell fizetniük a szerzői jogdíjat: 7 oldallal bezárólag 4 kanadai, 8 oldaltól kezdve 8 kanadai dollárt. A díj az SDD esetében magasabb. A mentességeket a szerzői jogi törvény (*Canadian Copyright Act*) szabályozza.

USA-beli és nemzetközi ügyfelek

A Kanadán kívüli ügyfelek az *US Copyright Clearance Center* által megszabott díjszabás szerint fizetnek, vagy ha van egyezmény a kiadóval, akkor közvetlenül a kiadóval kötött szerződés szerinti jogdíj szerint.

BLDSC

Rövid áttekintés, gyűjtemény

A British Library Document Supply Centre a British Library (BL) dokumentumszolgáltató központja. A BL az Egyesült Királyság nemzeti könyvtára, és világhírű nemzetközi kutatókönyvtár. 1972-ben alapították a *Brit Múzeumi Könyvtár* (*British Museum Library*) és a *Nemzeti Tudományos és Műszaki Kölcsönző Könyvtár* (*National Lending Library for Science and Technology*) összeolvasztásával.

A regisztrált felhasználók a világ legnagyobb egyedi gyűjteményét érhetik el, amely szinte minden szakterületet és nyelvet lefed. A gyűjtemény 30%-a az Egyesült Királyságból származik, 30%-a az USA-ból, a többi nemzetközi anyag, az egész világról gyarapítanak. Néhány adat a gyűjtemények nagyságának érzékeltetésére (1. táblázat).

1. táblázat

A BL állományadatai

Folyóirat, periodikus kiadvány	több mint 250 000 különböző cím
Könyv	több mint 3 millió kötet
Konferenciaanyag	több mint 400 000 kiadvány
Kutatói jelentés	több mint 4 millió, főleg mikrofilmlapon tárolva
Szabadalom	több mint 48 millió az egész világról
Doktori disszertáció	150 000 Egyesült Királyság, 470 000 USA
Zene	több mint 135 000 kotta

Hogyan működik a szolgáltatás?

Biztonságos elektronikus dokumentumküldő rendszerrel (Secure Electronic Delivery = SED) 2 órán belül is meg tudják oldani a másolatok megérkezését a megrendelő számítógépére (2. ábra). Naponta 12 ezer kérés fut be, ezek 85%-át saját állományukból teljesítik.

2. ábra A BL SED szolgáltatásának leírása a honlapon

Ez a rendszer a kiadók által – a szerzői jog betartása végett – megkövetelt legmagasabb fokú biztonságot nyújtja, amely az EU-s törvényhozásnak is megfelel. A SED hozzáadott értéként igény esetén speciális kívánalmaknak is eleget tesz:

- ugyanannak a cikknek többszörös másolata,
- speciális minőségű vagy színes másolatok,
- a felhasználó összes kérését egy csomagban kezelik,
- tézisek és disszertációk papír és mikrofilmes reprodukálása.

Megrendelési módok

- ARTWeb – webűrlapot kell kitölteni, külön formázásra nincs szükség, egyszerre egy kérés küldhető. Több megrendelés esetében az e-mail-es forma ajánlott.

- ARTTel – online, interaktív rendelési rendszer, 15 percen belül a kérés még visszavonható, a megrendeléseket adott módon kell formázni az automatikus feldolgozás miatt.
- ARTEmail – e-mailalapú rendelési rendszer, a megrendeléseket az automatikus feldolgozás miatt pontos formátumban kell elküldeni.
- FAX-Line – egy felhasználó 10 megrendelést küldhet faxon egy nap; csak a standard megrendelésnél működik.

Szolgáltatási sebességek• *Standard*

A standard továbbítási idő általában 3 nap vagy annál kevesebb, de ez nem garantált, hanem átlagidő. Ezt külön nem kell kérni.

• *2 órán belüli teljesítés*

Hétfő 08.00 óra és szombat 02.00 között működik a szolgáltatás, hivatalos ünnepnapokat kivéve. 15 perc késleltetés van, hogy legyen lehetőség lemondani a rendelésről. Ennél a sebességnél csak a BL gyűjteményében található dokumentumok kérhetők.

• *24 órán belüli teljesítés*

Hétfőtől péntekig az ünnepnapok kivételével. A pénteken leadott rendeléseknél előfordul, hogy a teljesítés már hétfőre esik. Ennél a sebességnél csak a BL gyűjteményében található dokumentumokat szolgáltatják.

Teljesítési módok

- Postán – légi postán, A4-es oldalakon, kétoldalas másolattal.
- SED (biztonságos elektronikus továbbítás) – a webről szedhető le a titkosított PDF fájlban elhelyezett másolat. Az elektronikus másolatküldés előtt a felhasználónak le kell töltenie az Adobe Reader 6-ot, és aktiválnia kell a digitális jogkezelés (Digital Rights Management) funkciót. Ez azért fontos, mert e nélkül a titkosított dokumentum nem olvasható. Az elektronikus változatról csak egy papírmásolat készíthető. A kiadók jogainak védelme érdekében a szerverről a dokumentum csak egyszer tölthető le. Ha van a kiadóval a BL-nek szerződése, akkor azok a dokumentumok, amelyek után a szerzői jogdíjakat megfizették, a felhasználó gépén 3 évig tárolhatók. A dokumentumokat fekete-fehérben szkennelik.
- Fax – a faxpéldányról további másolatok nem készíthetők. 30 oldalnál hosszabb dokumentumokat postán küldenek.

- Ariel – ugyanazok érvényesek mint az előzőeknél, egy másolat készíthető, az elektronikus forma nem őrizhető meg, a közvetítő a megrendelőnek csak e-mail-mellékletben továbbíthatja a fájlt a BL által adott formátumban; szerverre feltölteni és onnan a felhasználónak letöltést felkínálni nem szabad.
- LEXICON – speciális szolgáltatások tartoznak ide, például színes másolat, több másolat egy cikkről, teljes könyv vagy folyóiratszám pótlása, eredeti nyomtatási minőséghez közeli minőség.

Szerzői jog

Az egyesült királyságbeli és az európai szerzői jog, valamint az UK Copyright Licensing Agency-vel (CLA) kötött szerződések miatt szerzői jogdíjat minden egyénileg regisztrált felhasználónak, és minden kereskedelmi célú másolatért fizetni kell. Ez a British Library által felszámított díjban nincs benne. A szerzői jogdíjat vagy a kiadók állapítják meg, vagy a CLA, ezért az kiadványról kiadványra változhat. A szerzői jogdíjakat a BL átutalja az UK CLA-nak, amely ezeket szétosztja a kiadóknak és más jogbirtokosoknak. Néhány kiadónak nincs szerződése a jogkezelő szervezettel, az ő címeik nem másolhatók akkor, ha kötelező a szerzői jogdíj.

Ha a másolatra privát (nem kereskedelmi) célú tanulmányokhoz vagy kutatáshoz van szükség, és a felhasználó a BL-en keresztül rendeli meg a másolatot, akkor alá kell írnia egy copyright nyilatkozatot, mielőtt a megrendelését elküldené. A nyilatkozat a www.bl.uk/copyright oldalról letölthető. Ilyenkor nem kell szerzői jogdíjat fizetni.

Mikor kell szerzői jogdíjat fizetni?

Minden ügyfélnek kell szerzői jogdíjat fizetni a következő esetekben:

- kereskedelmi célra, munkához vagy tanuláshoz kért másolatok,
- biztonságos elektronikus továbbítás (SED),
- egy cikkből több példány megrendelése,
- könyvtári állományba vétel,
- a másolat intézményen belüli köröztetése,
- teljes folyóiratszámok, vagy teljes könyvek fénymásolata.

Minden dokumentum után kell szerzői jogdíjat fizetni, ha a kérő magánszemély vagy a szervezet az USA-ban van.

subito

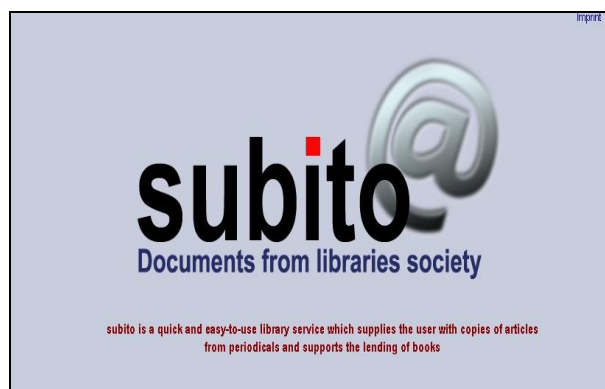
Rövid áttekintés, gyűjtemény

A subito létrehozását a német kormány kezdeményezte a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatások visszaesésének megakadályozására: 1994-től a Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium (*Bundesministerium für Bildung und Forschung*) és az egyes tartományok finanszírozzák, 1997 őszén kezdte el a tényleges működést. A kezdeti szakaszban a *Börsenverein des Deutschen Buchhandels* (a német kiadók és könyvterjesztők érdekeit képviselő kereskedelmi egyesület) és a német könyvtáros egyesületek szövetsége szerződést kötött a subito érdekében. A subito 34 németországi, svájci és ausztriai tudományos könyvtár központi ügynöksége, 2003 óta Berlinben bejegyzett közhasznú egyesület. A subito célja dokumentumküldés könyvtáraknak és felhasználóknak az egész világra kiterjedően. A subito a teljesítés idejére garanciát vállal. Munkájukat a részt vevő könyvtárak kb. 1 milliónyi folyóirata és több milliónyi könyve alapozza meg.

Mottójuk: *A szakirodalom legyen a megfelelő időben a megfelelő helyen!*

A subito igénybevétele

Az ügyfelek lakóhelyüktől függően vehetik igénybe a subito szolgáltatásait (3. ábra). Megkülönböztetik a német nyelvterület országait (Németország, Ausztria, Liechtenstein, Svájc) a többitől. Az ügyfelek egyrészt közvetlen felhasználók, másrészt könyvtárak.

3. ábra A subito szolgáltatás logója és rövid ismertetője

Szolgáltatási módok• **Normál rendelés**

A subito szállító könyvtárai kötelezik magukat, hogy a megrendelést maximum 72 órán belül teljesítik.

• **Expressz megrendelés**

A subito szállító könyvtárai kötelezik magukat, hogy a megrendelést maximum 24 órán belül teljesítik.

A teljesítési idő a munkanapokra vonatkozik a beérkezési időtől a kiküldés idejéig (a szombat, vásár- és ünnepnapokat kivéve); a küldés időtartama nincsen benne.

A subito ügyfelei

1. subito direct customer service – german: német közvetlen ügyfelek.
2. subito direct customer service – international: nemzetközi közvetlen ügyfelek.
3. subito Library Service – könyvtárak bárhol a világon.

A cikkmásolatküldést mind a 34 könyvtár végzi, de az elszámolást közös helyen intézik, a bevételeket levonások nélkül a küldő könyvtár számláján jóváírják. Ez azért előnyös az ügyfeleknek, mert:

- havonta csak egy számlát kapnak az összes szállításról,
- nézeteltérések esetén egy partnerrel kell csak egyeztetniük.

A megrendelt dokumentumokat átutalással, készpénzzel, csekkel, hitelkártyával lehet kifizetni. A számlán az összes igénybevett könyvtár elszámolásai egymás alatt sorakoznak. Az árak függenek az ügyfélcsoporttól, attól, hogy expressz vagy normál megrendelésről van-e szó, és a továbbítás módjától. Minden dokumentum esetén kell egy alapárát fizetni. Az alapár magába foglalja az első 20 oldalt, 20 oldalon felül minden oldal után pótdíjat számolnak fel.

Az ügyfélcsoportok:

1. ügyfélcsoport: diákok, felsőoktatásban dolgozók, oktatók, kutatók (német nyelvű országok),
2. ügyfélcsoport: kommerciális ügyfelek (német nyelvű országok),
3. ügyfélcsoport: magánszemélyek (német nyelvű országok),
4. ügyfélcsoport: könyvtárak (német nyelvű országok),
5. ügyfélcsoport: mint 1. (nemzetközi),
6. ügyfélcsoport: mint 2. (nemzetközi),

7. ügyfélcsoport: mint 3. (nemzetközi),

8. ügyfélcsoport: mint 4. (nemzetközi).

A megrendelőknek a szolgáltatások igénybevételéhez először regisztrálni kell magukat. A regisztráció folyamán nyilatkozatot kell tenni arról, hogy a megrendelő a szerzői jogot be fogja tartani. Regisztrációnál az ügyfelet hozzárendelik egy ügyfélcsoporthoz. Regisztráció után az azonosító és a jelszó online megjelenik, illetve e-mailben is megkapja az ügyfél.

A subito Library Service-t a legalább 52%-ban állami fenntartású könyvtárak vehetik igénybe. Az egyéb könyvtárak más elbírálás alá esnek. Profitorientált intézmények a Library Service-t nem vehetik igénybe.

A könyvtárak fizetik ki a számlákat, felhasználóiknak a nekik kiszámlázott díjakon felül külön díjat nem számíthatnak fel, a megkapott dokumentumokat hagyományos formában kell a felhasználóknak átadniuk.

Az első időkben (2004 végéig) a megrendelt címetek a könyvtárak valamelyike beszkenelte, és csekély díjazás ellenében hamarosan elküldte a megrendelőnek e-mailben vagy más digitális úton (honlapról letöltés, aktív és passzív ftp²). Ezekkel a módszerekkel hosszú időn keresztül milliószámra továbbították az egész világba a cikkeket.

2005-ben Németországban másfél millió folyóirat-cikk-másolatot küldtek a könyvtárközi kölcsönzés keretein belül. Ebben az időszakban a subito 1,2 millió megrendelést bonyolított le Németország és az egész világ számára. Az adatokból látszik, hogy a cikkmásolatküldés a szakirodalom-kutatásban igen fontos szerepet játszik Németországban.

Jogi ügyek

A szerzői jogdíjakat a subito egységes szerződés szerint – a közös jogkezelés elve alapján – 2000.09.01-től 2004.12.31-ig a VG Wortnak (a német szerzői jogkezelő szervezet) fizette. A szerződés meghosszabbítását ezután a VG Wort elutasította. A könyvtári szerzői jogi bizottság ezért döntőbizottságot kért fel, hogy egyeztessen a VG Worttal. A subito szállító könyvtárai 2002.12.31-ig mind a postai, mind a fax, mind az e-mail küldések esetén egységes szerzői jogdíjakat fizettek. A PDF

² Aktív ftp esetében a küldött dokumentumot az ügyfél gépére/szerverére töltik fel, a passzív ftp-nél pedig a szolgáltató szerverére, és az ügyfél csak egy e-mailt kap, benne a címmel, ahonnan néhány napig letöltheti a fájlt.

fájlok küldésére vonatkozó eltérő vélemények miatt 2003.03.01-től csak a postai és faxszállítások jogdíjaival számoltak el. A könyvtárak azonban a megfelelő szerzői jogdíjakat e-mailküldés esetében a megrendelő felé mégis felszámították. Ezek az összegek azóta is letéti számlákon vannak, és elszámolásra várnak. A szerzői jogdíj az 1. ügyfélcsoport esetében 1 euró, a 2. ügyfélcsoportnál (kommerciális ügyfelek) 6 euró és a 3. ügyfélcsoport (magánszemélyek) számára 3 euró volt. A szerzői jogdíj a subito árában benne volt.

2004 júniusában a *Börsenverein des deutschen Buchhandels* és az STM (természettudományos, műszaki és orvostudományi) folyóiratok egyesülete³ keresetet nyújtott be a subito ellen a *Münchener Tartományi Bíróságon*, és kártérítési követeléssel fenyegetőztek, ha a subito nem állítja le az elektronikus dokumentumküldést, és panaszt emeltek a brüsszeli *Európai Bizottság* felé a Német Szövetségi Köztársaság ellen. A kiadók vádja szerint a németek nem helyesen alkalmazzák az *Európai Unió* szerzői jogi irányelveit az elektronikus másolatkészítés és -továbbítás terén. Keresetet nyújtottak be a *Német Központi Orvosi Könyvtár (ZBMed = Deutsche Zentralbibliothek für Medizin)* ellen USA-beli és egyesült királyságbeli kiadók is. Az is megemlítené, hogy a tartományok peres eljárásokat indítottak a VG Wort ellen, amely a szerzői jogdíjak elosztásával foglalkozik, hogy az elektronikus dokumentumküldésre vesse ki a megfelelő díjakat.

Ennek előzményeként a subitót már 2002 őszén perrel fenyegették. 2003 tavasza óta a subito tárgyalásokat folytatott nem német nyelvű országokkal az engedélyek miatt. A nem német nyelvű országok felhasználói felé 2003 májusában meg is szűnt az elektronikus dokumentumküldés, mert a ZBMed ellen keresetet adtak be. A kiadók többek között követelték a DRM-es rendszer bevezetését. A Müncheni Bíróság *részleges* döntést hozott 2005 decemberében:

- mind külföldre, mind Németországban tilos az elektronikus dokumentumküldés könyvtárak között,
- postán és faxon engedélyezett a küldés Németországban,
- tilos a nemzetközi elektronikus kölcsönzés,
- németországi használók felé engedélyezett a digitális úton történő dokumentumküldés.

A subito és a kiadók 2006 júniusában szerződést kötöttek a nem német nyelvű országok vonatkozásában. Minden esetben a kiadók rögzítik a szerzői jogdíjakat folyóirat-címenként. Ez a végfelhasználóknak változó árakat jelent, természetesen maga-

sabbakat, mint előzőleg. A kiadók megegyeztek abban, hogy tolerálják a német subito szolgáltatását, de működését korlátozzák Európa területére.

Németországban közben erőteljes tiltakozás bontakozott ki akadémiai körökben a 2008-ban bevezetendő új szerzői jogi törvény ellen. Több ezer tudós, és minden hivatalos tudományos közösség petíciót írt alá, amelyet az igazságügy-miniszternek juttattak el.

A jelenlegi helyzet

Ennek ellenére 2007 szeptemberében elfogadták az új német szerzői jogi törvényt, amely 2008. január elsejével lépett hatályba, és amelynek értelmében törvényesen minden ügyfélcsoport esetében Németországban a dokumentumküldés

- csak postán és faxon engedélyezett,
- grafikus (PDF) fájl elektronikus küldése csak akkor engedélyezett, ha maga a kiadó az adott cikkhez nem kínál online hozzáférést.

A korlátozásért a szerzői jogi törvény (Urhebergesetz) 53a §-a felelős. Ebben a legfőbb változtatások az elektronikus dokumentumküldést érintik, vagyis elektronikusan dokumentumot csak akkor lehet küldeni, ha az adott kiadóval szerződést köt a dokumentumszolgáltató. A subito ennek értelmében egy adott kiadótól származó cikkeket addig csak postán, ill. faxon küldhet, amíg nem kötött a kiadóval szerződést, és az nem lépett hatályba.

2007 decemberében megegyezett a subito, a Börsenverein és a nemzetközi STM egyesület: keretszerződést kötöttek az elektronikus dokumentumküldés vonatkozásában, amelynek értelmében a subito az egyetemi hallgatóknak, tudósoknak, privát személyeknek és vállalatoknak minden kívánt cikket sokszorosíthat és elektronikusan elküldhet. Ez a Németországba, Ausztriába, Liechtensteinbe és Svájcba irányuló szállításokra vonatkozó egyezség kiegészíti a 2006 júliusában a subito és a kiadók között megkötött nemzetközi keretszerződést. A keretszerződés alapján a subito egyedi licencszerződéseket köt egyelőre ötéves időtartamra a tudományos kiadókkal, amelyekben a kiadók állapítják meg a magánszemélyek és a profitorientált cégek által a cikkmásolatok után fizetendő szerzői jogdíjakat. Az egyetemi hallgatók, könyvtárak és az akadémiai szféra felhasználói ezeknél jóval kedvezőbb díjakat fizetnek.

³ International Association of Scientific, Technical & Medical Publishers (<http://www.stm-assoc.org/>)

2. táblázat

A három szolgáltatás összevetése

Szolgáltató/Szemponatok	CISTI	BLDSC	subito
Intézmény jellege	tudományos és műszaki információs központ	nemzeti könyvtár dokumentumszolgáltató részlege	közhasznú egyesület + 34 tudományos könyvtár
Dokumentumküldések száma	nem publikus	napi 12 ezer kérés	2005-ben 1,2 millió
Legfőbb továbbítási módok	SDD, Ariel, Courier, fax, a DRM-en alapuló IntelliDoc szoftverrel	SED, Ariel, posta, fax	posta, fax, e-mail, ftp (egyelőre csak a nem német nyelvű országokba van DRM-en alapuló biztonságos továbbítás FileOpen webpublisher szoftverrel)
Szerzői jog tisztázása	– közös jogkezelők: COPYBEC, Access Copyright, Copyright Clearance Center – szerződések kiadókkal	– közös jogkezelő: Copyright Licensing Agency – szerződések kiadókkal	– eleinte szerzői jogdíjfizetés (átalány jelleggel) a VG Wortnak – majd peres ügyek – új német szerzői jogi törvény 2008. jan.1-től – kiadókkal szerződések kötése folyamatban
Jogdíjfizetés	– SDD esetén mindig, – kereskedelmi célú felhasználás esetén	– SED esetében mindig, – kereskedelmi célú felhasználás esetén	– Elektronikus küldéshez licenck beszerzése folyamatban

Összefoglalás

A három nagy külföldi dokumentumszolgáltatót összevetve az alábbiakat állapíthatjuk meg. Mind-egyik nagy mennyiségekben szolgáltat, professzionális módszerekkel. Az elektronikus módon történő közvetlen küldés esetében az angol és a kanadai szolgáltató már évekkel ezelőtt egyedi szerződések kötött a kiadókkal és a jogkezelő szervezetekkel, és ezért a fizetendő szerzői jogdíjak a folyóiratcímek (kiadók) függvényében változnak. Az elektronikus küldést a DRM-en alapuló célszoftverekkel valósítják meg. A német subito-nak hosszú évekig peres ügyei voltak, mert a 2007. december 31-ig érvényes német szerzői jogi törvényre hivatkozva a közvetlen elektronikus küldést „nagyvonalúban” kezelték, szerzői jogdíjként alacsony átalánydíjakat kértek. Eljárásukat kifogásolták a tudományos kiadók és a Börsenverein. 2008. január 1-jén megszületett az új német szerzői jogi törvény, amely az elektronikus küldést csak akkor engedélyezi, ha a kiadó maga nem kínál online hozzáférést. Ezért a subito-nak is egyedi szerződéseket kell a kiadókkal kötnie.

Magyarországi helyzet

Magyarországon a cikkmásolatküldés tömegesen a könyvtárközi kölcsönzés keretében zajlik, de ez így is nagyságrendekkel kevesebb, mint a három vizsgált esetben, mivel a magyar nyelvterület nem nagy, a kereslet magyar nyelvű cikkek iránt lényegesen alacsonyabb. De igény mutatkozik a közvetlen, interneten át történő másolatrendelésre és továbbításra. A szerzői jog tiszteletben tartására az egyedüli értelmes megoldás a közös jogkezelés lenne, mert azt éppen a nagy tömegű, sokféle jogtulajdonossal rendelkező művek szolgáltatására találták ki. Az ügyben érintetteknek – a könyvtár-ügy irányítói, kiadók, akadémiai szféra képviselői és jogkezelő szervezetek – meg kellene kezdeni az egyeztetést a közvetlenül a végfelhasználóhoz való digitális dokumentumküldés mikéntjéről, nehogy Magyarországon is úgy járjunk, mint a subito. Közös érdek, hogy a digitális infrastruktúrának köszönhetően megnyílt új lehetőségeket a szakirodalom terjesztésére is kihasználjuk úgy, hogy közben mindenki megkapja azt az anyagi kompenzálást, ami jár neki. Ehhez a magyar kereslethez igazodó jogdíjak, egyszerű elszámolási eljárások,

és a könyvtárakban a DRM-kezelő technológia bevezetése szükséges.

Felhasznált források

subito. Dokumente aus Bibliotheken e. V. bejegyzett egyesület weblapjai:

<http://www.subito-doc.de>

CISTI Canada Institute for Scientific and Technical Information weblapjai:

http://cisti-icist.nrc-cnrc.gc.ca/main_e.html

A British Library Document Supply Centre weblapjai:

<http://www.bl.uk/docsupply>

Irodalom

British Library: General handbook

<http://www.bl.uk/reshelp/atyourdesk/docsupply/help/resources/handbooks/handbook/fullhbk.pdf>

(2008. január 24.)

Einigung über Rahmenvertrag für elektronischen

Dokumentenversand http://www.boersenverein.de/de/176538?skip_val=0&list_id=64641

(2008. január 24.)

KORPÁS István: Az elektronikus dokumentumküldés alternatív lehetőségei,

<http://dspace.lib.unideb.hu:8080/dspace/handle/2437/2391>

(2008. január 24.)

KÜRTI Lászlóné: WWW, avagy Lógunk a weben: A hazai tudományos kutatás dokumentumigényeinek ki-
elégítése informatikai eszközökkel

<http://www.ace.hu/tudvil/kurti.html>

(2008. január 24.)

ROSEMANN, Uwe: A dokumentumszolgáltatás trendjei Németországban. (Ref.: Viszocsek Eszter). = TMT, 52. kötet. 2. sz. 2005. p. 91–93.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3858&issue_id=459

TÓSZEGI Zsuzsanna: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia. = TMT, 53. kötet. 10. sz. 2006. p. 447–458.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476

TÓTH Andrea: Az elektronikus dokumentumszolgáltatásról

http://www.ki.oszk.hu/107/e107_plugins/content/content.php?content.866

<http://mek.oszk.hu/03000/03001/html/toth.html> (2008. január 24.)

Beérkezett: 2008. I. 28-án.

Burmeister Erzsébet

a Miskolci Egyetem – Könyvtár,
Levéltár,
Múzeum főigazgatója.

E-mail: erzsi@marki.lib.unimiskolc.hu

HIRDESSEN A TMT-BEN!

2008-ban megrendelt hirdetéséhez
ingyenes bemutatkozási lehetőséget (pr cikk) adunk
a lap elektronikus változatában.

A hirdetés ára:

- beszerkesztett (fekete-fehér): **60 000 Ft/oldal + 20% áfa**
- szórólap elhelyezése (25 g-ig): **45 000 Ft/alkalom + 20% áfa**

A kiadvány formátuma: A/4 • Tükörméret: 168 x 225 mm

Megrendelhető a szerkesztőségben:

1111 Budapest, Budafoki út 4-6. • Levélcím: 1502 Bp., Pf. 112
Tel.: 463-2446; 463-1111/5652 • E-mail: tmt@omikk.bme.hu